

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ

СРБИЈА: ЈЕЗИК НАУКЕ О МУЗИЦИ & СРБИЈА

Уређивачки одбор

- Mr Зоран Комадина, редовни професор (декан), Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Милош Ковачевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Драган Бошковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Бранка Радовић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Јелена Атанасијевић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Анђелка Пејовић, редовни професор, Филолошки факултет, Београд
Dr Владимир Поломац, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Никола Бубања, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Часлав Николић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Мирјана Мишковић-Луковић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Катарина Мелић, редовни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Биљана Мандић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац
Dr Персида Лазаревић ди Ђакомо, редовни професор, Универзитет „Г. д' Анунцио“, Пескара, Италија
Dr Ала Татаренко, редовни професор, Филолошки факултет Универзитета „Иван Франко“, Лавов, Украјина
Dr Зринка Блажевић, редовни професор, Филозофски факултет, Загреб, Хрватска
Dr Миланка Бабић, редовни професор, Филозофски факултет, Универзитет Источно Сарајево, Босна и Херцеговина
Dr Михај Радан, редовни професор, Факултет за историју, филологију и теологију, Темишвар, Румунија
Dr Димка Савова, редовни професор, Факултет за словенску филологију, Софија, Бугарска
Dr Јелица Стојановић, редовни професор, Филозофски факултет, Никшић, Црна Гора

Уредници

- Dr Биљана Мандић, ванредни професор
Dr Јелена Атанасијевић, редовни професор

Рецензенти

- dr Снежана Николајевић, редовни професор у пензији (Крагујевац)
dr Соња Маринковић, редовни професор (Београд)
Димитрије О. Големовић, редовни професор у пензији (Београд)
dr Ира Проданов-Крајишник, редовни професор (Нови Сад)
dr Драгана Сарајлић, редовни професор (Приштина)
dr Биљана М. Павловић, редовни професор (Призрен – Лепосавић)
dr Владимир Марковић, редовни професор (Источно Сарајево)
mr Јасна Вељановић, редовни професор (Крагујевац)
dr Наташа Црњански, ванредни професор (Нови Сад)
dr Данијела Судзиловски, ванредни професор (Ужице)
dr ум. Милорад Маринковић, ванредни професор (Крагујевац)
dr Срђан Тепарић, доцент (Београд)
dr Сенка Белић, доцент (Београд)
dr Младен Марковић, доцент (Београд)
dr Кристина Парезановић, доцент (Крагујевац)
dr Невена Вујошевић, доцент (Крагујевац)
dr Ања Лазаревић Коцић, доцент (Крагујевац)
dr ум. Владимир Трмчић, доцент (Крагујевац)
- Dr Ратка Чолић, ванредни професор (Београд)
Dr Милан Максимовић, ванредни професор (Београд)
Dr ум. Нинослава Вићентић, ванредни професор (Београд)
Dr Данијела Димковић, доцент (Београд)
Dr Ксенија Пантовић, доцент (Београд)
Dr Кристина Селаковић, доцент (Крагујевац)
Dr Сања Филиповић, редовни професор (Нови Сад)
Dr Бојана Пашајлић, доцент (Крагујевац)

СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ
Зборник радова са XVII међународног научног скупа
одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу
(28–29. X 2022)

Књига III

**СРБИЈА:
ЈЕЗИК НАУКЕ О МУЗИЦИ
&
СРБИЈА**

Уредници
Проф. др Биљана Мандић
Проф. др Јелена Атанасијевић

Крагујевац, 2023.

САДРЖАЈ

О КЊИГАМА СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ НАУЧНОГ
СКУПА „СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ” / 5

О ТРЕЋОЈ, УМЕТНИЧКОЈ КЊИЗИ ЗБОРНИКА СА XVII МЕЂУНАРОДНОГ
НАУЧНОГ СКУПА СРПСКИ ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ, УМЕТНОСТ / 11

Србија:
језик науке о музици

Биљана Љ. МАНДИЋ
СРПСКА МУЗИЧКА ПЕДАГОГИЈА И ОСНОВНОШКОЛСКИ
СИСТЕМ: ОСВРТ НА ПРОШЛО И ВИЗИЈА БУДУЋЕГ / 17

Марија М. ЂИРИЋ
МУЗИКА У СРПСКОМ АНИМИРАНОМ ФИЛМУ
У ПЕРИОДУ 1969–1977 / 33

Зоран Ж. БОЖАНИЋ
КОНТРАПУНКТСКА ТЕОРИЈА У СРБИЈИ:
ОД ШКОЛСКОГ ПРИСТУПА
ДО НАУЧНИХ ИСТРАЖИВАЊА / 45

Маја В. РАДИВОЈЕВИЋ СЛАВКОВИЋ и Невена Ј. ВУЈОШЕВИЋ
РУКОВЕТ – ФОЛКЛОРНИ БРЕНД
СРПСКЕ УМЕТНИЧКЕ МУЗИКЕ / 55

Сања Б. РАНКОВИЋ
ВОКАЛНЕ ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ АНСАМБЛА НАРОДНИХ ИГАРА
И ПЕСАМА СРБИЈЕ „КОЛО” КАО ИДЕНТИТЕТСКИ МАРКЕРИ
У ОКВИРУ ФОЛКЛОРНОГ ПРОФЕСИОНАЛИЗМА / 67

Јуеннинџ Ј. ЏАНГ
АКАДЕМСКО МУЗИЧКО СТВАРАЛАШТВО У КУЛТУРНОЈ РАЗМЕНИ
ИЗМЕЂУ КИНЕ И СРБИЈЕ У ОКВИРУ ПОЛИТИКЕ КИНА – ЗЕМЉЕ
ЦЕНТРАЛНЕ И ИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ: ДВА ДЕЛА СРПСКЕ КОМПОЗИТОРКЕ
БРАНКЕ ПОПОВИЋ ЗАСНОВАНА НА КИНЕСКОЈ МУЗИЦИ / 77

Ивана М. МИЛИЋ
ЗНАЧАЈ НАРОДНЕ МУЗИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ У РАЗВИЈАЊУ
НАЦИОНАЛНОГ ИДЕНТИТЕТА ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА / 95

Лиќа М. MARKOVIĆ
МЕТОДИЌКИ MODELI SRPSKIH VIOLINSKIH PEDAGOGA:
OD AUTONOMNOG PRAKTICIZMA DO INTEGRATIVNIH
ODNOSA SA VANMATIČNIM DISCIPLINAMA / 107

Мирко Р. ЈЕРЕМИЋ
(НЕ)БРИГА О СРПСКОЈ УМЕТНИЧКОЈ МУЗИЦИ – ПРОБЛЕМИ
И ИЗАЗОВИ СА КОЈИМА СЕ СУОЧАВАЈУ МУЗИЧКЕ
ЗАОСТАВШТИНЕ СРПСКИХ КОМПОЗИТОРА / 117

Милена М. СТАНОЈЕВИЋ
ПОЕТИКА ПОСТМОДЕРНИЗМА У ПЕСМАМА РАМБА
АМАДЕУСА – НОВО ЧИТАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ / 131

Сенка Р. БЕЛИЋ
АКТИВНОСТИ И ПОСТИГНУЋА **СРПСКОГ ДРУШТВА ЗА**
МУЗИЧКУ ТЕОРИЈУ ОД ОСНИВАЊА (2019–2022) / 141

СРБИЈА

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ БАБОВИЋ
ТОКОВИ АРХИТЕКТОНСКОГ КОНТЕКСТА: ДИНАМИЗАЦИЈА,
ФРАГМЕНТАЦИЈА И ДЕМАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА / 151

Љубица З. ВИНУЛОВИЋ и Сенка Д. СТОЈКОВИЋ
ОБЛИКОВАЊЕ ВЛАДАРСКЕ ИДЕОЛОГИЈЕ ДЕСПОТА
СТЕФАНА ЛАЗАРЕВИЋА ПУТЕМ ТЕКСТА И СЛИКЕ / 163

Љубица М. ВУЈОВИЋ
РЕЦЕПЦИЈА ИЗЛОЖБЕ ХЕНРИЈА МУРА У СРПСКОЈ УМЕТНОСТИ / 177

Милан А. РАДОЈЕВИЋ
ДОМ КЊИГЕ „ПРОСВЕТА“ У КРАГУЈЕВЦУ:
ОБНОВА И РЕВИТАЛИЗАЦИЈА / 191

Нашилија З. БОГДАНОВИЋ
„ЛИКОВНИ АКТИВИТЕТ“ СТЕВАНА ЖИВАДИНОВИЋА БОРА У МЕДИЈУ
КОЛАЖА И ЊЕГОВА УЛОГА У БЕОГРАДСКОМ НАДРЕАЛИЗМУ / 207

Саша Ј. МИХАЈЛОВ
НЕПОСРЕДНИ ФРАНЦУСКИ УТИЦАЈИ У РАНОМ
СТВАРАЛАШТВУ АРХИТЕКТЕ ЈОСИФА НАЈМАНА / 233

Марија Р. RADISAVČEVIĆ
IZMEĐU „CRNE KUTIJE” I „BELE KOSKE” „GRAY
GATTER” U POLJU PROŠIRENOG FILMA / 249

Neda D. RADOIČIĆ
MANIFESTACIJE FENOMENA FANTAZIJE U FILMU GOSPODIN
RENE MAGRIT REDITELJA ADRIANA MABENA (1978) / 257

Тамара М. СТОЈАНОВИЋ
НАСТАВНИЦИ И ЊИХОВА УЛОГА У УКЉУЧИВАЊУ
ИКТ У НАСТАВУ ЛИКОВНЕ КУЛТУРЕ / 265

Бојана М. ЈЕРКОВИЋ БАБОВИЋ¹

Универзитет у Београду
Архитектонски факултет
Департаман за Архитектуру

ТОКОВИ АРХИТЕКТОНСКОГ КОНТЕКСТА: ДИНАМИЗАЦИЈА, ФРАГМЕНТАЦИЈА И ДЕМАТЕРИЈАЛИЗАЦИЈА

Овај рад приказује интердисциплинарни оквир динамичких промена у контексту архитектонског стваралаштва, трансформације материјалности просторног искуства и нове потенцијале архитектуре. Циљ истраживања је успостављање интердисциплинарне теоријске платформе за разумевање савремених урбаних феномена кроз однос архитектуре и њених граничних поља – филозофије, естетике, културе и уметности. Рад истражује измештање архитектонског објекта из домена материјалних вредности у домен динамичких ефеката. Феномен флуидности је, у раду, основни концепт, заснован на константној променљивости услова градског живота и истражује се кроз питање сингуларности архитектонског објекта у изазовима асимилације са контекстом. Истраживање мапира и анализира кључне позиције које су утицале на трансформације визуелне културе и материјалних основа свакодневнице модерности.

Кључне речи: флуидност, ток, архитектура, естетика архитектуре, просторно искуство

1. Феномен флуидности и савремени контекст архитектуре

Феномен флуидности је основни концепт којим се у овом раду дефинише константна променљивост услова урбаног и културног контекста, а који се испољава кроз динамизацију, фрагментацију и дематеријализацију просторних искустава, карактера и елемената (Јерковић-Бабовић 2022). *Феномен флуидности у архитектури је инициран континуићетом лиминалности и динамичких трансформација, што резултира плурализмом и подразумева константну променљивост услова архитектонског контекста и архитектонских вредности* (Јерковић-Бабовић 2022: 107). *Феномен флуидности у архитектури подразумева модерност коју одликују континуирана фрагментација, хиперпродукција, динамизација и дематеријализација* (Јерковић-Бабовић 2022: 107).

У раду се истражује питање нових појавности архитектонског простора и питање сингуларности архитектонског објекта кроз изазове асимилације са контекстом умрежености, плурализма, глобализације, размена, трансгресија и мултикултуралности. Дематеријализација естетског објекта и афирмација естетског искуства простора, у контексту глобалне умрежености, интензивне динамике стварања и потрошње, трансформише архитектонски објекат из домена материјалне појавности и формалних вредности у домен дематеријализованих ефеката, којима се преноси одређена идеја или порука. У циљу разумевања савременог стања, овај рад има за циљ да прикаже историјску анализу интердисциплинарног оквира и корена промена које се интензивно дешавају и смењују у контексту архитектуре. Ово истраживање се методолошки заснива на мапирању и анализи кључних позиција које су утицале на трансформације визуелне културе

1 bojana.jerkovic@arh.bg.ac.rs

и материјалних основа свакодневног, градског искуства модерности и савремености. Истраживање се заснива на дедуктивним методама анализе, синтезе квалитативних вредности и параметара који се проналазе у компаративном читању појмовних аспеката и динамичких значења у граничним пољима архитектуре – студијама културе, уметности, филозофији и естетици.

Савремене урбане појаве, попут глобализације и информатичке револуције, радикално су трансформисале основе нашег доживљаја простора града и архитектуре тако што је физички простор изгубио примат над брзином размене, брзином кретања, јер је дигитализација трансформисала појмове физичких дистанци. Крај 20. и почетак 21. века обележени су мулти/транс-културализмом, експанзијом масовних медија, дигиталних друштвених мрежа, и све интензивнијим протоцима информација на глобалном нивоу. Флуидни карактер таквог, савременог стања манифестује се кроз нова значења *шокова* и промену терминологије филозофског, културолошког, урбаног и архитектонског дискурса.

Ток се у овом раду претпоставља и позиционира као основни аспект феномена флуидности, који одликује савремени контекст архитектуре. *Искусство флуидности*, психолог Михаљ Чиксентмихаљи проучава кроз емпиријски психолошки модел анализе аутентичних искустава, која захтевају апсолутну заокупљеност, и назива их „*искусствима шока*” (Чиксентмихаљи 1990). Искуство тока тако представља *иријабно*, *флуидно искуство* активности, у коју субјект улази без напора и предаје му се у потпуности, са апсолутном пажњом. Социолог Мануел Каstelс (*Manuel Castells*) уводи концепт „*ироспори шокова*” у теорију урбаног окружења у времену глобализације и информационе револуције (Castells 2004). Простори токова су, према његовим речима, нови урбани процес који постаје доминантна манифестација моћи и функције у друштву и култури. Каstelсово размишљање, постструктуралистичко у својој суштини, у мишљење о градској структури уводи разлику и променљивост као константе које просторну структуру трансформишу у процес који, како каже, „карактерише структурна доминација простора токова” (Castells 2004: 429). Простори токова постају доминантна манифестација *процеса* који доминирају у односу економије, политике, друштва, комуникација и интеракција у савременом граду. За Каstelса простори јавне намене су главни конектори естетског искуства и социјализације, које карактерише спонтаност употребе, густина интеракција, мултифункционалност и транскултуралност. Он каже да развој електронске комуникације и нових информационих система проблематизује просторне дистанце и свакодневне животне функције (посао, куповину, забаву, здравство, јавне сервисе и сл.) (Castells 1996: 424). Како, према Каstelсу, савремено друштво функционише око „токова капитала, токова информација, токова технологије, токова слика, звукова и симбола” (Castells 1996: 442), токови постају репрезентације процеса који доминирају у односу економије, политике и нових комуникационих значења кроз своје просторне манифестације.

2. Динамизација, фрагментација и дематеријализација: Интердисциплинарни оквир динамичких промена у архитектонском контексту од 17. до 21. века

Хронологија ове анализе започиње у периоду барока, од 17. века, који је препознат као почетак значајних динамичких трансформација у контексту архитектуре и града и као период почетка динамизације репрезентација идеја и

вредности у уметности, архитектури и разумевању простора и просторности. Контекст архитектуре 18. века односи се на период касног барока и рококоа, доба просветитељства и нових просторно-друштвених феномена који су за ово истраживање значајни као манифестације аспеката плурализма, разноликости, континуитета промена вредносних система и трансфера новина, кроз дисперзију постојећих крутих оквира и норми. Нови *п*лурализам и интензитет *п*ромена које су се дешавале у 17. веку Роберт Њуман (*Robert Neuman*) описује појмом „фрагментација”, у оквирима религије и друштвених вредности које су проистекле из „нових алата и метода научних истраживања и нових научних друштава која су организована у престоницама Европе” (Њуман 2013: 16). Разумевање универзума и света, као *п*роцеса константних кретања, основни је аспект динамичких феномена који су почели да се развијају у овом периоду. Значајни прелазак са круга на *елипсу* у обликовању, као и покренутост форми, основне су одлике барока. Разумевање динамизма модерности има историјску конотацију у барокном стваралаштву у 17. веку, јер је барок је дао *п*окрепљен ренесансним фундаментима (Море Цекини 2019: 30). Лаура Море Цекини (*Laura Moure Cecchini*) објашњава паралелу између барока и футуризма кроз негацију претходних вредносних система у више сфера уметничког деловања, којима се померају претходно успостављене границе, ренесансе за барок и симболизма за футуризам и нову модерност, где су оба покрета тежила стварању „ефекта шока”, као реакције на ново, динамично, другачије, променљиво (Море Цекини 2019: 35). Арнолд Хаусер (*Arnold Hauser*) о „барокном концепту” говори са акцентом на значају трансформације ка „слободнијем концепту уметности” који се односи на

разбијање чврсте, пластичне и линеарне форме на нешто покренуто, лебдеће и неухватљиво; брисање граница и контура и стварање утиска неограниченог, немерљивог и бесконачног; трансформацију статичног, ригидног, објективног постојања у настајање; функцију и независтан однос субјекта и објекта. (Хаусер 1962: 161)

Везу касног барока, рококоа и модерности, кроз принципе „покренутог, ефемерног, фрагментисаног и фиктивног”, Дебора Фауш (*Deborah Fausch*) препознаје у модерном и савременом архитектонском стваралаштву кроз интерпретацију филозофије Жила Делеза (*Gilles Deleuze*) и Готфрида Вилхелма Лајбница (*Gottfried Wilhelm Leibnitz*) (Фауш 2001: 8-17). Такав савремени и наизглед пост-структуралистички приступ рококо стваралаштву даје му ванвременски карактер, што је позиција коју, на сличан начин, феноменолошки, заузимају и Викторија Чарлс (*Victoria Charles*) и Карл Клаус (*Carl H. Klaus*) (Чарлс, Клаус 2010: 16). Према Мајклу Ливију (*Michael Levey*), рококо уметност је налик покретима свиле и пера, пуна лакоће, атрактивна и економична по питању детаља тако да не оптерећују око, где ништа није тешко и чврсто (Ливи 1966: 90), на шта Фауш додаје да су атрактивна економичност, шарм, лепота и величанственост тако и одлике рококо архитектуре (Фауш 2001: 16). Њена позиција, која повезује рококо и (касну) модерност, посебно је интересантна због приступа, који увезује сличност савременог тренутка и промена према природи и историји у рококоу, при чему се наводе примери рококо ентеријера који не теже „стварању историјских сцена већ живљењу социјалних релација” (Фауш 2001: 16). Према њеној теорији, рококо и модерност имају исти карактер *п*оследице-периода, пост-барока и пост-ренесансе, као што је савремено доба пост-модерно или, тачније, пост-пост-модерно, што указује на *лиминалну, транзициону позицију вредности* и прелаз ка „пост-аутентичности, пост-истини, пост-функционалности, пост-кризи, пост-миленијалном” (Фауш 2001: 16).

Са аспекта интензивираних чулних сензација и хиперпродукције стимулација и перцептивних искустава у модерном граду, као контексту који одликује *константна променљивост*, Бењаминов (*Walter Benjamin*) *flaneur* је актуелнији него икад. Бењаминова урбана модерност подразумева *фрагментисану, динамичну, хиперпродукцију искустава*, која проузрокују анестетизовани ефекат, којим се појединац штити или прилагођава новом начину живота, токовима трговине, капитала, људи (Бењамин 1997: 32-35). *Интензивнеј конинуиране променљивости резултира фрагментацијом*, која се јавља „у новом колективном несвесном, у траговима у хиљадама нових конфигурација живота, од трајних зграда до *флуидне моде*” (Бењамин 1997: 35). На Бењаминову поставку – да се са начинима живота истовремено мењају и начини перцепције људских друштава, а са облицима и начинима сензибилности и перцепције мењају се и објекти са којима су повезани – надовезује се филозоф Ив Мишо (*Yves Michaud*), у анализи преображаја модерности у савремени контекст. Мишо анализира кулурне и естетске механизме који су довели до „распршивања естетике у флуидно стање” (Мишо 1990: 90). За ово истраживање је од превасходног значаја да је Бењаминова поставка деестетизованог искуства утицала на искуство простора, посебно архитектуре, како Мишо објашњава – „*фрагментисано искуство пумарала и шетача*”, *појединца у константном кретању* (Мишо 1990: 90).

Социолошку перспективу свести у времену модерности и живота у модерном граду даје и Георг Зимел (*Georg Simmel*) кроз модернистички метрополис, нови просторни феномен у ком се такође наглашава аспект циркулације и токова, којима грађанин припада, који га носе у свом интензивном, динамичком континуитету (Зимел 1997: 67-76). Зимелов *blasé* ефекат изражава појединца у модерном граду, који, због хиперпродукције ефеката и стимулација из контекста, доживљава интензивне унутрашње промене које настају као реакција на снажне интензитета екстерних фактора. У константној променљивости, репетицији и хиперпродукцији фрагментисаних перцептивних искустава човек у модерном граду не може да апсорбује толику количину сензација, те постаје индиферентан, апатичан и незаинтересован. Зимелова филозофија такође садржи елементе динамичких промена у оквирима структуре урбане реалности и блиска је каснијим постструктуралистичким становиштима. Зигфрид Крацауер (*Siegfried Krause*) говори о трансценденталном субјекту у контексту модерности, кога, слично као Бењамин и Зимел, везује за промене које доноси искуство модерног града, где је „естетски карактер одвојен од егзистенцијалног тока комплетне личности” (Крацауер 1997: 52). Утицај постструктуралиста у архитектури се манифестује у негирању традиционалних вредности једнакости и репрезентације, у циљу остваривања променљивости, плурализма и динамичких процеса у структури. Жил Делез и Феликс Гатари (*Felix Guattari*) град постављају у корелацију са саобраћајницима, те град постоји само као *функција циркулисања и фреквенцијности* у виду сингуларне тачке на кружној путањи кретања која чини место града (Делез, Гатари 1997: 296-299). Ток постаје основни аспект комуникације између умрежених елемената динамичког система који чине градови на хоризонталном плану, у оквиру државе, у којој се конекције и токови моћи размењују вертикално. На тај начин, простор и просторност постају дефинисани искључиво динамиком размена, токовима кретања и дистанци које надилазе физичке оквире.

Плурализам авангарди током 20. века је, кроз континуитет променљивости, резултирао *динамизацијом естетског објекта у култури модерности*. Крајњи резултат тог процеса промена је и феномен *дематеријализације*, којим се

манифестује промена од вредновања естетског објекта ка вредностима естетског искуства, које настаје у распону ефеката које дело (или простор архитектуре) ствара. Динамизација се пре свега односи на вредности уметничког и архитектонског дела, којом се естетски квалитети премештају са вредности самог артефакта, уметничког или архитектонског објекта, на вредност произведеног ефекта, искуства, концептуалног разумевања, идеје или поруке. Таква динамизација подразумева (интер)активно укључивање субјекта, корисника или посматрача у *просторности искуства*, која подразумева комплетну чулну ангажованост.

Ив Мишо крај 20. века, који је обележила глобализација, трансдисциплинарност, мултикултурализам и нови плурализам уметничких пракси и теорија, тумачи као приближавање уметности свету комуникација, моде, спорта, туристичке разоноде у култури спектакла, доколице, хедонизма, у ком „уметност постаје тенденција а не метафизика” (Мишо 2004: 79). Хиперпродукцијом и дематеријализацијом у уметности естетско искуство ишчежава у етар, у флуидно стање, где је „естетика лепоте, авангарди, знаковних облика, постала трансакцијска, функционалистичка, процедурална” тако да „ставови чине уметност и саму естетику, ставови и стварају чулно искуство” (Мишо 2004: 132).

Филозофија Анрија Бергсона (*Henri Bergson*) је највећи утицај оставила на трансформације визуелне културе. Бергсонов „кинематографски метод” у сазнању својеврстан је облик динамизације у оквирима „кретајуће стварности”, којом се статични поредак ствари и материје у модерности у потпуности еродира (Бергсон 2016: 252-253). Постструктурализам, надовезујући се на Бергсонову филозофију, манифестује директну динамизацију у оквирима структуралистичких принципа, која се од универзализације окреће субјективизацији и специфичности тренутка у стварању, што је у великој мери утицало на промене у дискурсу архитектуре и у разумевању простора. Нил Лич истиче, између осталог, утицаје филозофија Жила Делеза, Жака Дерида (*Jacques Derrida*), и Пола Вирилиа (*Paul Virilio*) на *трансформацију стайичног присућа простору и архитектуре* кроз динамизоване моделе засноване на *шоковима, кретању, променама, брзини и времену* (Лич 1997: 268). Лич Делеза назива водећим теоретичарем *флукса, плурализма и кретања*, који трансформише традиционалне концепте репрезентације концептима репетиције, умножавања и различитости (Лич 1997: 292). Дерида је, кроз директну интеракцију са архитектама Питером Ајземаном (*Peter Eisenman*) и Бернаром Чумијем (*Bernard Tschumi*), преиспитивао постојеће норме и императиве економије, естетике и технологије у архитектури, чиме су архитектонска мисао и разумевање простора доживели експанзију нових динамичких потенцијала. Вирилио је, као теоретичар брзине и времена, успоставио теорију „*ерозије физичког*” и „*ерозије ауторитетна архитектонског*”, у времену у ком брзина доводи до губитка материјалног простора, односно аспеката *дематеријализације* у касној модерности (Лич 1997: 292).

Дематеријализација простора је тема којом Вирилио отвара значајна питања за промене у архитектури у контексту глобалне умрежености и дигитализације, у ком су *трансфери, транзиции, трансгресије и трансмисије* постали основе урбаног карактера. Управо ови аспекти урбаности су, у постмодерном контексту дигиталне револуције и времену новог великог убрзања свакодневнице, директне манифестације феномена флуидности, који се, у другој половини 20. века, испољава у масовним и интензивним токовима кретања људи, капитала, информација и перцептивних искустава. Таква динамизација урбаних средина манифестује се дисперзијом просторних оквира, у којој су трансфери, транзити,

трансмисије и трансгресије довеле до трансформација физичких одредница простора. Дематеријализација, динамизација и дисперзија физичких компоненти простора су, према Вирилиу, везане за нову меру просторности - „дистанцу брзине” (Лич 1997: 358). Вирилио испитује тему места, у времену у ком су интензивни протоци и материјалних и нематеријалних елемената свакодневнице хомогенизовани глобалним разменама и комуникацијама. Таква динамична хомогенизација се препознаје као флуидности контекста у ком су шокови људи, константни трансити, трансфери, и трансмисије нове одреднице простора, а трансгресије и транскултуралности њихове културолошке манифестације савремености у култури.

У складу са тим, према Вирилиовим речима, архитектура мора да се бави новим „технолошким простор-временом” (Вирилио 1991: 10). Трансформације културе су довеле до тога да се „техничка култура разматра дематеријалношћу њених делова и мрежа” (Вирилио 1991: 11). На основу тога, грађени простор не може више бити само скуп материјалних елемената, архитектонских или урбанистичких, већ постоји „као изненадна пролиферација и непрестана мултипликација специјалних ефеката који подједнако са свешћу о времену и о дистанцама окупирају перцепцију контекста” (Вирилио 1991: 11). На тај начин, архитектура представља инструмент организације друштвеног времена и простора, а пост-модерно време је, за Вирилиа, „режим транс-историјске теоријалности која настаје из технолошких еко-система” који доводе до „трансмутације репрезентација” из статичне у динамичну природу реалности (Вирилио 1991: 15-17). У таквом контексту, новог убрзања и дематеријализације основа свакодневног искуства, шокови постају нова мера простора, нова вредност и критеријум просторних односа. У Вирилиоовој теорији токови резултују радикалним сепарацијама, неопходним преклапањима, транзитима константне активности, константним разменама и губицима материјалних оквира (Вирилио 1991: 11-13). У социотехнолошком разумевању савремених промена у урбаном окружењу Сајмон Марвин (*Simon Marvin*) и Стивен Грејем (*Stephen Graham*) истражују на који начин глобализација, технолошки развој и инфраструктурно умрежавање утичу на промене у градској структури, архитектури и култури. Развојем технолошке инфраструктуре, њеним коришћењем и грађењем, савремени град се трансформише у „комплексан, динамички социотехнолошки процес” и „градови и урбани региони постају места бескрајног флукса и инфраструктурно подржаних шокова, кретања и размена” (Марвин, Грејем 2001: 8).

Културолошке трансформације које настају као последица дисперзије оквира карактерише хибридизација, преклапање, асимилација или трансгресија. Према Зигмунду Бауману (*Zygmunt Bauman*), „флуидна модерност” заснива се на хибридизацији културе односно асимилације у „околностима флуидне, модерне, постхијерархијске ере” (Бауман 2009: 42). Флуидност и хибридизација се у култури манифестују кроз заједнички карактер константног „кретања ка непрестано неутврђеном идентитету” (Бауман 2009: 43), а које је уско везано за трансфере, транзите, трансмисије и трансгресије, које се, у оквирима флуидних мрежа размена, јављају због развоја глобалног тржишта.

Аналитичка филозофија је отворила појам уметности, тако да се не може дефинисати и наметнути скуп услова и критеријума за вредновање, па уметности појима одлику променљивости, константне појаве нових облика, чиме њени оквири постају флексибилни и флуидни. Мишо реферише на Лудвига Витгенштајна (*Ludwig Wittgenstein*) и Мориса Витца (*Morris Weitz*), на тему вредновања

експанзивне и несталне уметности кроз групну сличност, којом се објашњава „експанзивно и нестално обележје уметности, њених непрекидних промена и нових остварења, која логички онемогућују да се одреди било који скуп дефинишуваних својстава” (Мишо 2004: 115). Естетици искуства и поступака доприносе и тезе Нелсона Гудмана (*Nelson Goodman*), који уметничке артефакте везује за њихове симболичке функције у оквиру контекста у ком активирају своја симболичка значења (Пунтам 1979: 603-618). На тај начин, према Мишоу, Нелсонова естетика је отишла најдаље у концептуалним ширинама и *примљивости* *константној променљивости*, којом се омогућава јасно *шумачење* свих *последичних разноликости* у уметничким манифестацијама (Мишо 2004: 128). Кључно место такве Нелсонове естетике, која даје разумевање Мишоовом феномену *распршивања* естетике у *флуидно стање*, јесте *постављање искуства на место где су били артефакти*, односно *ефекти* који одговарају активностима, инструментализацијама и операцијама. Такви приступи и наведене теоријске позиције значајни су због успостављања *основа разумевања феномена флуидности у домену савремене естетике* и њених *утицаја на константно остварање нових потенцијала креативног стваралаштва*.

Уметнички токови друге половине 20. века манифестовали су се такође дисперзијама оквира и трансгресијама између уметничких објеката и објеката конзумеризма, у поп-арту, губитком граница између уметности и живота, музеја, галерија и улице, у флукусу, ленд-арту и сл. Уметници попут Роберта Смитсона (*Robert Smithson*), Кристоа и Жан-Клода (*Христио Јавашев* и *Jeanne-Claude Denat de Guillebon*), Гордона Мата-Кларка (*Gordon Matta-Clark*) надишли су својим радовима све постојеће оквире и размере уметничког стваралаштва кроз стварање на нивоу пејзажа, интервенција на нивоу архитектуре и града. Специфичан пример, који разматра тему флуидности контекста и токова у простору архитектуре и града, јесте просторна интервенција Мата-Кларка „Конусни пресек”, која приказује критички став према променама у постмодерном граду и новим вредносним системима који трансформишу и физички контекст града. Конусни пресек представља интервенцију бушења зграда из 16. века, предвиђених за рушење због изградње Помпиду центра у Паризу, 1975. године (слика 1). Мата-Кларк каже да је сам чин, наизглед насилан, заправо увео природне *шокове* светлости и ваздуха у простор и у потпуности променио перцепцију и доживљај тако што је: „*простор покренути* *иако да може да тече* тамо куда то није било могуће (...), тежња је да се *динамизам акције сагледа као алтернативни језик којим се доводи у питање сталанно, инертно изграђено окружење*” (Улин 2011).

3. Динамички аспекти у архитектури од 17. до 21. века и развојни потенцијали у савременој архитектури

Значај ове анализе превасходно се препознаје у разумевању и систематизацији директних утицаја промена у односу интердисциплинарног контекста и архитектуре. Почетак динамичких промена, који смо препознали у 17. веку, у почецима *лиминалности*, *илурализма* и *интензивираниј променљивости* у културолошким, филозофским, уметничким и естетским оквирима архитектонског контекста, исходовали су *отвореношћу*, *динамизмом* и *покренутошћу* у архитектури. Нови модели обликовања и амбијенталних вредности изражени су кроз снажну *динамичност*, *драматичност* и *ефемерност* у архитектури барока и рококоа. Отвореност, динамизам и покренутост барока и рококоа у архитектури

се манифестују асимилацијом унутрашњости и спољашњости и просторношћу коју добијају површине архитeкџонске форме, посебно фасаде. Кретање, фрагментација, централизација и систематизација појављују се кроз екстензије и конекције у односу архитeкџуре и њеног градског контекста. Ефемерност рококоа изражена је фигуративном и амбијенталном аморфношћу, која је резултирала појавама асиметричности и атектоничности у архитeкџонском обликовању.

Индустријска револуција, механизација и моторизација у свакодневници 19. века допринели су развоју *мобилности* и *умрежавања*, који су базирани на општем феномену *убрзања* и *прогреса* у друштвено-просторном смислу. Такав контекст допринео је развоју инфраструктуре кретања и новој монументалности урбане инфраструктуре, новим архитeкџонским типологијама (терминали) и технолошком, механичком реториком у архитeкџури. Нова монументалност урбане инфраструктуре и технолошка реторика, од 19. века допринела је механизацији архитeкџонске структуре и тектоници токова у архитeкџонском и градском простору.

Почетак модернизма, у 20. веку, обележио је *плурализам авангарди*, од којих се у футуризму најизраженије манифестују аспекти *брзине*, *динамизма* и *прогреса* у архитeкџури. Репетиција, хиперпродукција и фрагментација су у архитeкџури иницирале разградњу крутог волумена архитeкџонске форме и појаву отвореног плана у архитeкџонској организацији, чиме су, у простору архитeкџуре, афирмисани слободни *токови кретања*, *циркулације* и *флуидности*. Ерозија статичности и дематеријализација вредности у култури, уметности и архитeкџури, којој су допринели поп култура, конзумеризам, глобализација, децентрализација и информатичка револуција, утицале су на нове авангардне мисли, које су, кроз концепте органицизма, метаболизма и високотехнолошких утопија изражавале критике материјалистичке културе, афирмисале слободу кретања и користиле нову технолошку реториком у *дематеријализацији* саме архитeкџонске форме. Архитeкџура је постала *форма динамичких процеса*, *токова*, *циркулација* и *флуидности*.

Другу половину 20. века одликовао је *плурализам филозофских утицаја деконструкције*, *феноменологије*, *структурализма* и, највише, *постструктурализма* на културу, уметност и архитeкџуру, где су се манифестовали динамички токови кроз *трансмисије*, *транзиције*, *трансгресије* и *трансфере*. Архитeкџонска мисао се, у складу са тим, окретала новим *релацијским значењима архитeкџионског простора*, *субјективности* у просторном искуству, а *естетика архитeкџионске форме* *расширена је у флуидно естетско искуство архитeкџионског простора*. Нове вредности и значења у архитeкџури исходовали су хибридношћу, асимилацијама, детериторијализацијама, неместима, којима се одликује нови просторни феномен са краја 20. века – „*иротори токова*” (Castells 1996). Реалцијска и субјективна значења у архитeкџури развила су се у новим текућим просторима архитeкџуре кроз променљиву појавност догађаја и ефеката, информација и порука. Неодређеност, флексибилност и адаптивност су основни аспекти појавности архитeкџуре у другој половини и крајем 20. века, које одликује хибридношћу, детериторијализације, асимилације, са елементима окружења, посебно у појавности архитeкџуре као простора токова.

На основу свега наведеног, развојни потенцијали савремене архитeкџуре препознају се у читању историјских значења у циљу разумевања савременог стања, кроз могућност операционализације стечених знања у савременом архитeкџонском пројектовању. У савременој архитeкџури се флуидност неретко

препознаје као пука формална експресија, док ово истраживање тежи да покаже шири интердисциплинарни значај феномена. У складу са актуелношћу теме и интердисциплинарном природом феномена флуидности, потенцијали савремене архитектуре се огледају у укрштању теоријских знања и њихове практичне операционализације у савременој архитектонској пракси.

4. Закључна разматрања

Ово истраживање је иницирано перцепцијом савременог стања као текста великих динамичких промена у којима се отварају нова значења, појавности и потребе архитектонског простора. У раду је приказана интерпретација архитектонске савремености кроз реферисање на оригинално дефинисан феномен флуидности у области архитектуре и урбанизма (Јерковић-Бабовић 2022). У односу на феномен флуидности, као основни концепт истраживања, овај рад је приказао ретроспективу најзначајнијих интердисциплинарних утицаја на промене у архитектонској мисли и стваралаштву из студија културе, филозофије, естетике и уметности. Промене у визуелној култури, које рад приказује у периоду од 17. до 20. века, утицале су на архитектонски дискурс и архитектонски простор, тако да се сингуларност архитектонског објекта губи у асимилацији са динамичким условима контекста, како физичког, тако и културног и естетског. У раду су хронолошки анализирани, а потом приказани, директни утицаји динамичких аспеката на архитектуру.

Дедуктивна анализа у овом раду се заснивала на препознавању промене терминологије у интердисциплинарном теоријском оквиру области архитектуре и њених граничних поља, која су утицала на нова разумевања просторности и на промишљања архитектонског простора као динамичког, интегралног елемента ширег динамичког система културе и града. Појмовна анализа резултирала је систематизацијом основних, најутичајнијих интердисциплинарних теоријских позиција, које су трансформисале архитектонску мисао од 17. до 21. века директно или индиректно. Истраживање потенцијала савремене архитектуре у овом раду заснивало се на препознавању значаја историјске перспективе, која је довела до савременог стања – специфичног феномена флуидности и токова интердисциплинарног контекста који архитектуру трансформишу, условљавају или усмеравају.

Литература

- Бауман 2009: Z. Bauman, *Fluidni Život*, Novi Sad, Mediteran Publishing.
- Бењамин 1997: W. Benjamin, „Paris, Capital of Nineteenth century”, у: *Rethinking architecture*, ур. Neil Leach, New York: Routledge, 32-35.
- Бергсон 2016: А. Бергсон, *Стваралачка еволуција*, Београд: Алгоритам.
- Вирилио 1991: P. Virilio, „Over exposed city”, *The Lost Dimension*, New York: Semiotext(e), 9-28.
- Делез, Гатари 1997: G. Deleuze, F. Guattari, „City/State”, у: *Rethinking architecture*, ed. Neil Leach, New York: Routledge, 1997), 296-299.
- Зимел 1997: G. Simmel, „The Metropolis and mental life”, у: *Rethinking architecture*, ур. Neil Leach, New York: Routledge, 1997), 67-76.

- Јерковић-Бабовић 2022: Б. Јерковић-Бабовић, *Инструментализација феномена флуидности у архитектури XXI века*, докторска дисертација, Универзитет у Београду – Архитектонски факултет.
- Кастелс 1996: М. Castells, *The Rise of the Networked Society*, Oxford: Blackwell Publishers.
- Кастелс 2004: М. Castells, *The Informational City: Information Technology, Economic Restructuring, and the Urban Regional Process*, London: Willey.
- Крацауер 1997: S. Kracauer, „The Hotel lobby”, у: *Rethinking architecture*, ур. Neil Leach, New York: Routledge, 51-57.
- Ливи 1966: М. Levey, *Rococo to Revolution: Major Trends in Eighteenth-Century Painting*, New York: Oxford UP.
- Лич 1997: N. Leach, *Rethinking architecture*, New York: Routledge.
- Марвин, Грејем 2001: S. Marvin, S. Graham, *Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition*, London: Routledge.
- Мишо 1990: Y. Michaud, *Umjetnost u Plinovitu Stanju*, Zagreb: Naklada Ljevak.
- Море Цекини 2019: L. Moure Cecchini, „Baroque Futurism: Roberto Longhi, the Seventeenth Century and the Avant-Garde”, *The Art Bulletin*, London: Routledge.
- Њуман 2013: R. Neuman, *Baroque and Rococo Art and Architecture*, London: Laurence King Publishing Ltd.
- Путнам 1979: H. Putnam, „Reflections on Goodman’s Ways of Worldmaking”, *The Journal of Philosophy* Vol. 76, No. 11, American Philosophical Association, Eastern Division: Seventy-Sixth Annual Meeting, 603-618.
- Улин 2011: Ulin, David. *The Reading Life: Gordon Matta-Clark’s ‘Conical Intersect*. Los Angeles Times. 2011. приступљено 18.4.2021.
- Фауш 2001: D. Fausch, „Rococo Modernism: The Elegance of Style”, *Perspecta – Resurfacing Modernism*, Vol. 32, Cambridge: MIT Press.
- Хаусер 1962: A. Hauser, *The Social History of Art: Renaissance, Mannerism and Baroque*, London: Routledge.
- Чарлс, Клаус 2010: V. Charles, C. Klaus, *Rococo*, New York: Parkstone Press International.
- Чиксентмихали 1990: M. Csikszentmihalyi, *Flow: The Psychology of Optimal Experience*, New York: Harper & Row Publishers.

THE FLOWS OF ARCHITECTURAL CONTEXT: DYNAMIZATION, FRAGMENTATION AND DEMATERIALIZATION

Summary

The main idea of this research is to present the interdisciplinary framework of dynamic changes in the context of architecture, which transform material bases of spatial experience and open up new potentials for understanding and creation of architecture. Accordingly, the research aims to establish an interdisciplinary theoretical platform for understanding modern urban and cultural phenomena through parallels between architecture and its boundary fields - studies of culture, art, philosophy and aesthetics. In the context of global networking and mass consumption, the dematerialization of the aesthetic object and the affirmation of the aesthetic experience of space transforms an architectural object from the domain of material values to the dynamic effects that transmit a certain idea or message. The phenomenon of fluidity is the main concept, which in this paper defines the constant variability of the conditions of the urban and cultural context, which is exhibited through the dynamism, fragmentation and dematerialization of spatial experiences, characters and elements. The paper explores the issue of the singularity of the architectural object through the challenges of assimilation with the context of networking, pluralism, globalization, exchange, transgression and multiculturalism. This research is methodologically based on mapping of the positions that affected the transformations of visual culture and material bases of the everyday, urban experience of modernity. The research

is based on deductive methods of analysis and synthesis of qualitative parameters that are found in the comparative reading of the conceptual aspects and dynamic meanings in the border fields of architecture.

Key words: fluidity, flows, architecture, architectural aesthetics, spatial experience

Bojana M. Jerković Babović

слика 1: Конусни пресек, Гордон Мата-Кларк

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

78(497.11)(082)
7(082)
37.091::78(082)
78:323.1(=163.41)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп Српски језик, књижевност, уметност (17 ; 2022 ; Крагујевац)

Српски језик, књижевност, уметност. Књ. 3 : зборник радова са XVII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (28-29. X 2022). Србија: језик науке о музици & Србија / уредници Биљана Мандић, Јелена Атанасијевић. - Крагујевац : Филолошко-уметнички факултет, 2023 (Београд : Донат граф). - 274 стр. : илустр. ; 24 cm

Текст ћир и лат. - Тираж 150. - Стр. 5-9: О књигама са XVII међународног научног скупа „Српски језик, књижевност, уметност” / уредништво. - Стр. 11-12: О Трећој, уметничкој књизи зборника са XVII међународног научног скупа српски језик, књижевност, уметност / уредници. - Напомене и библиографске референце уз радове. - Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-80596-31-0
ISBN 978-86-80596-31-0 (низ)

а) Музичко васпитање -- Зборници -- Србија б) Уметност -- Мотиви -- Србија
-- Зборници в) Музика -- Националн идентитет -- Зборници

COBISS.SR-ID 127774473